

ISSN 2181-9130

Doi Journal 10.26739/2181-9130

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

11 ЖИЛД, 10 СОН

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 11, НОМЕР 10

JOURNAL OF LAW RESEARCH

VOLUME 11, ISSUE 10

ТОШКЕНТ-2026

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF LAW RESEARCH

№10 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2026-10>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Abdurasulova Qumriniso Raimqulovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Fayziev Shoxrud Farmonovich
yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

12.00.01 - ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ / ТЕОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА, ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ / THEORY OF LAW AND STATE, HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

Boboyev Halimboy Boboyevich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Ahmedshaeva Mavlyuda Axatovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Adilxodjayeva Surayyo Maxkamovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Sattorov Abdug'affor

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Yosuke Shamoto

yuridik fanlar doktori, professor (Yaponiya)

Umarxanova Dildora Sharipxanovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Nematov Jo'rabek Nematilloevich

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

12.00.02 - КОНСТИТУЦИОННЫЙ ҲУҚУҚ, МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ, МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ / КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; ФИНАНСОВОЕ ПРАВО / CONSTITUTIONAL LAW; ADMINISTRATIVE LAW; FINANCIAL RIGHT

Malikova Gulchexra

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Xusanov Ozod Tillabayevich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Selimanova Svetlana Mixaylovna

yuridik fanlar doktori (O'zbekiston)

Xvan Leonid Borisovich

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Peshkova Xristina Vyacheslavovna

yuridik fanlar doktori, dotsent (Rossiya)

Sung Un Lee

yuridik fanlar doktori, professor (Janubiy Koreya)

12.00.03 - ҲУҚУҚРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ / ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО / CIVIL LAW; BUSINESS LAW; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Oqyulov Omonboy

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Ro'zinazarov Shuhrat Nuraliyevich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Ruziyev Rustam Jabborovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Borotov Mirodiljon Xomudjonovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Toshev Boboqul Norqobilovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Shomuxamedova Zamira Shoislamovna

yuridik fanlar doktori, (O'zbekiston)

Ahmad Issa Altweissi

yuridik fanlar doktori, professor (Iordaniya)

Mexmonov Kambariddin Miradxanovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

12.00.04 - ҲУҚУҚРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ХЎЖАЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАҚАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ / ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО; ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО; АРБИТРАЖНЫЙ ПРОЦЕСС И МЕДИАЦИЯ / CIVIL PROCEDURE LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW; ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

Esanova Zamira Normurodovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Mamasidiqov Muzaffar Musajonovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Jason A.

Kanton Federal sud markazi (AQSH)

Borut Strazisar

Yuridik bo'lim boshlig'i (Sloveniya)

12.00.05 - МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ / ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ / THE LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Usmanova Muborak Akmalxanovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Gasanov Mixail Yuriyevich

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Sattorova Gulnoza Djurakulovna

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Murodova Gulnora

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Denisov Gleb

yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)

Fayziyev Shuxrat Xasanovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Usmonov Muhammadi Bahridinovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Xolmuminov Juma
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Jo'rayev Yuldash Achilovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Nurmatov Mirg'olib Mirzayevich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Po'latov Baxtiyor Xalilovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Salomov Baxrom Salomovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Osmonaliyev Qayrat
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Mirzayev Aziz
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Aleksey Kibalnik
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Kudryavtsev Vladislav Leonidovich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Sergey Shoshin
yuridik fanlar doktori, dotsent (Rossiya)
James B.
Eaglin Federal sud markazi (AQSH)

Rustambayev Mirzayusup Hakimovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Zufarov Rustam Axmedovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Kabulov Rustam
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Rajabova Mavjuda Abdullayevna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Ismailov Isomiddin
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Hamidov Nurmuhammad Orif o'g'li
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (O'zbekiston)
Yuldoshev Rifat Raxmadjonovich
yuridik fanlar doktori, professor (Tojikiston)
Djansarayeva Rima Ernatovna
yuridik fanlar doktori, professor (Qozog'iston)
Yelena Antonyan Aleksandrovna
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Matthew Light
yuridik fanlar doktori, professor (Kanada)
Qo'shayev Nurali Mahmudovich
yuridik fanlar nomzodi, dotsent (O'zbekiston)

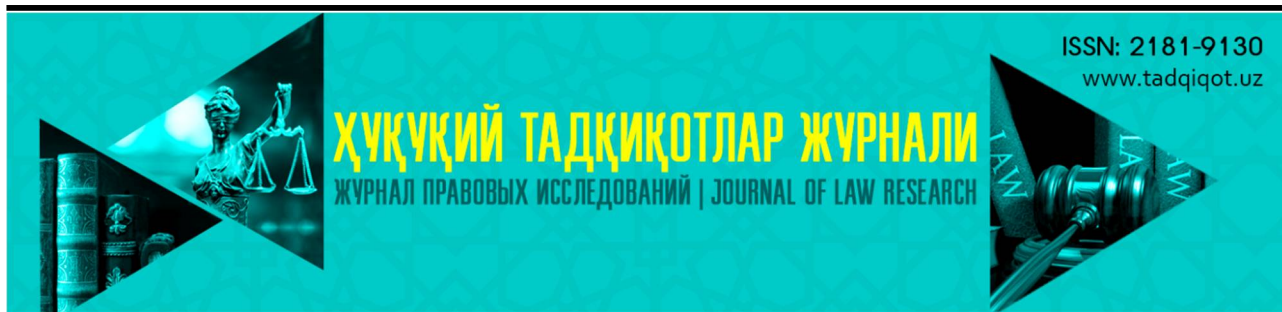
Inog'omjonova Zumratxon Fatxullayevna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Pulatov Yuriy Safiyevich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
To'laganova Gulchehra Zaxitovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Muxiddinov Faxriddin Muxiddinovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Mirazov Davron Miragzamovich
yuridik fanlar doktori (O'zbekiston)
Rijakov Aleksandr Petrovich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)

Stoyko Nikolay Genadyevich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Iskandarov Zayniddin
yuridik fanlar doktori, professor (Tojikiston)
Sergey Pen
yuridik fanlar doktori, professor (Qozog'iston)
Aleksey Purs
yuridik fanlar doktori, dotsent (Belarus)
Jurgen Maurer
yuridik fanlar doktori, professor (Germaniya)
Kevin Curtin
yuridik fanlar doktori, professor (AQSH)

Ismoilov Bahodir Islamovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Matkarimova Gulchehra Abdusamatovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Yuldasheva Govxerjan
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Alexander Trunk
yuridik fanlar doktori, professor (Germaniya)

1. Sodikov Akmal Shavkat ugli, Youwei Yan FROM OFFICIAL PUBLICATION TO EFFECTIVE USE: THE EVOLUTION OF STATE MECHANISMS FOR ENSURING THE DISSEMINATION AND USE OF LEGAL INFORMATION.....	5
2. Чжэн Юли СТРУКТУРА И МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЗИТИВНЫХ ЗАЩИТНЫХ ОБЯЗАННОСТЕЙ ГОСУДАРСТВА В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ: НА ПРИМЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КИБЕРБУЛЛИНГУ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В КИТАЕ И УЗБЕКИСТАНЕ.....	16
3. Батиров Шерзод Аманджанович ПРАВОВОЙ СТАТУС ИНОСТРАННОГО ИНЖЕНЕРА-КОНСУЛЬТАНТА В СТРОИТЕЛЬНЫХ СПОРАХ С УЧАСТИЕМ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЗАКАЗЧИКА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....	32
4. Усмонов Восид Мухаммадиевич ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИДА МУАЛЛИФЛАРНИНГ МУЛКИЙ ҲУҚУҚИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ.....	40
5. Джалалов Адхам Ахматжонович ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ИШТИРОКИДАГИ ПОРНОГРАФИЯ АЙЛАНМАСИ: ЖИНОЙ ЖАВОБГАРЛИК ЁШИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ ВА ЕЧИМЛАРИ.....	49
6. Hamidov Nurmuhammad Orif o'g'li SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING JINOYAT SODIR ETISH MEKANIZMIDAGI O'RNI: VOSITA, USUL VA JINOIY-HUQUQIY KVALIFIKATSIYA MASALALARI.....	58
7. Kurbanov Ma'rufjon Mamadaminovich HAYVONLARGA NISBATAN SHAFQATSIZ MUNOSABAT UCHUN JINOIY JAVOBGARLIKNING ZAMONAVIY ASOSLARI: EKOLOGIK OQIBATLAR, JINOYAT- HUQUQIY MUHOFAZA VA FALSAFIY PARADIGMALAR.....	67
8. Тохиржонов Шерзод Шухратжон угли СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ УСТАНОВЛЕНИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ ДОЛЖНОСТНЫМИ ПОЛНОМОЧИЯМИ.....	77
9. Ибрагимов Акмал Ишмуратович ЖИНОЯТ ИШИНИ СУДГА ҚАДАР ЮРИТИШДА ДАВЛАТ ҲИСОБИДАН ЮРИДИК ЁРДАМ КЎРСАТИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ.....	89
10. Nugmanov Nugman Abdullayevich, Sayfullaeva Venera Nimatjonovna SUN'IY INTELLEKTNI XALQARO HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING SHARTNOMAVIY-HUQUQIY ASOSLARI.....	108
11. Sayfullaeva Venera Nimatjonovna SUN'IY INTELLEKTNING AXBOROT XAVFSIZLIGI SOHASIGA TA'SIRI VA XALQARO- HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING ASOSIY MUAMMOLARI.....	122
12. Musayev Djamaliddin Kamalovich GIYOHVANDLIK VOSITALARINING NOQONUNIY MUOMALASIGA QARSHI KURASHISHNING XALQARO-HUQUQIY MEKANIZMLARI SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	131

12.00.09-УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

Ибрагимов Акмал Ишмуратович,
Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги
университети мустақил изланувчиси
E-mail: Akmalyurist@mail.ru

ЖИНОЯТ ИШИНИ СУДГА ҚАДАР ЮРИТИШДА ДАВЛАТ ҲИСОБИДАН ЮРИДИК ЁРДАМ КЎРСАТИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ

For citation: Ibragimov Akmal Ishmuratovich. THE LEGAL NATURE OF PROVIDING STATE-FUNDED LEGAL AID IN PRE-TRIAL CRIMINAL PROCEEDINGS. Journal of Law Research. 2026, 11 vol., issue 10.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.23280943>

АННОТАЦИЯ

Мақолада жиноят ишини судга қадар юритишда давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш институтининг ҳуқуқий табиати ва аҳамияти концептуал-ҳуқуқий нуқтаи назардан таҳлил қилинади. Мазкур институтнинг юридик табиати Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 29-моддаси, «Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисида»ги Қонун, Жиноят-процессуал кодекси ва Вазирлар Маҳкамасининг 774-сон қарорини таҳлил қилиш орқали ўрганилган. Германия, Буюк Британия, Франция, Қозоғистон ва Россия тажрибаси Ўзбекистон моделига нисбатан қиёсланган. Институтнинг ҳуқуқий табиатини аниқлаш ва унинг процессуал қафолат сифатидаги аҳамиятини асослашга қаратилган конституциявий, процессуал, ташкилий-шартномавий ва молиявий-бюджет қатламлари ҳамда «ҳимоядан воз кечиш мумкинлиги» мезони тақлиф этилган.

Калит сўзлар: давлат ҳисобидан юридик ёрдам; судга қадар иш юритиш; ҳимоячи; мажбурий ҳимоя; ҳуқуқий табиат; адолат манфаатлари; «Юридик ёрдам» ахборот тизими; ҳимоядан воз кечиш.

Ибрагимов Акмал Ишмуратович,
Самостоятельный соискатель Университета общественной
безопасности Республики Узбекистан
E-mail: Akmalyurist@mail.ru

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ОКАЗАНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ ЗА СЧЁТ ГОСУДАРСТВА ПРИ ДОСУДЕБНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ

АННОТАЦИЯ

В статье с концептуально-правовой точки зрения анализируется правовая природа и значение института оказания юридической помощи за счёт государства в досудебном производстве по уголовному делу. Юридическая природа данного института изучена путём анализа статьи 29

Конституции Республики Узбекистан, Закона «Об оказании юридической помощи за счёт государства», Уголовно-процессуального кодекса и постановления Кабинета Министров № 774. Опыт Германии, Великобритании, Франции, Казахстана и России сопоставлен с узбекской моделью. Предложены конституционный, процессуальный, организационно-договорной и финансово-бюджетный пласты, а также критерий «возможности отказа от защиты», направленные на определение правовой природы института и обоснование его значения как процессуальной гарантии.

Ключевые слова: юридическая помощь за счёт государства; досудебное производство; защитник; обязательная защита; правовая природа; интересы справедливости; информационная система «Юридическая помощь»; отказ от защиты.

Ibragimov Akmal Ishmuratovich,

Independent Researcher at University of Public Security
of the Republic of Uzbekistan
E-mail: Akmalyurist@mail.ru

THE LEGAL NATURE OF PROVIDING STATE-FUNDED LEGAL AID IN PRE-TRIAL CRIMINAL PROCEEDINGS

ANNOTATION

The article analyzes the legal nature and significance of the institution of providing state-funded legal assistance in pre-trial criminal proceedings from a conceptual and legal perspective. The legal nature of this institution is studied through the analysis of Article 29 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Law “On the Provision of Legal Aid at the Expense of the State”, the Criminal Procedure Code, and Resolution No. 774 of the Cabinet of Ministers. The experience of Germany, the United Kingdom, France, Kazakhstan, and Russia is compared with the Uzbek model. Constitutional, procedural, organizational-contractual, and financial-budgetary layers of the institution, as well as the criterion of “possibility of waiving defense”, are proposed in order to determine its legal nature and substantiate its significance as a procedural guarantee.

Keywords: legal aid at the expense of the state; pre-trial proceedings; defense counsel; mandatory defense; legal nature; interests of justice; “Legal Aid” information system; waiver of defense.

I. КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Жиноят ишларини судга қадар иш юритуви босқичларида шахс жиноят ишини юритишга масъул давлат органлари ва мансабдор шахслар билан тенг бўлмаган шароитларда дуч келади. Мазкур босқичларда ушлаб туриш, сўроқ қилиш, эҳтиёт чорасини танлаш ва дастлабки ҳужжатларни расмийлаштириш каби қарорлар қабул қилинади, далиллар ҳам шу босқичда шаклланади. Айнан шунинг учун Ўзбекистон Республикаси Олий судининг Пленуми ҳам ҳимояланиш ҳуқуқининг жиноят-судлов ишларини юритишнинг барча босқичида таъминланишини ва ҳимоя ҳуқуқини бузиш натижасида олинган далиллар айблов асосига қўйилиши мумкин эмаслигини алоҳида таъкидлаган (Пленум қарорининг 3- ва 19-бандлари) [9]. Шунинг учун адвокат ёрдами имкон даражасида барвақт берилиши ва шахс адвокат хизматидан фойдаланиш учун ўз ҳисобидан тўлашга қодир бўлмаган ҳолатда ҳам таъминланиши зарурлиги жиноят ишлари бўйича адолатни таъминлашнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 29-моддасига кўра, ҳар кимга малакали юридик ёрдам олиш ҳуқуқи кафолатланади, конунда назарда тутилган ҳолларда юридик ёрдам давлат ҳисобидан кўрсатилади, шахс эса жиноят процессининг ҳар қандай босқичида ва ушланганида ҳаракатланиш эркинлиги амалда чекланган пайтдан бошлаб ўз танлови бўйича адвокат ёрдамидан фойдаланиши мумкин [8]. Ушбу конституциявий қондани амалга ошириш 2023–2025 йилларда қайта қурилди: 2023 йил 16 июндаги ЎРҚ-848-сонли «Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисида»ги Қонун (кейинги ўринларда – Қонун) қабул қилинди [11], 2024 йил 27 февралда Жиноят-процессуал кодекс (кейинги ўринларда – ЖПК) 50-

моддасининг 3–11-қисмлари ва 51-моддасининг 3-қисми янги таҳрирда баён этилди [10], 2024 йил 21 ноябрда Вазирлар Маҳкамасининг 774-сон қарори билан ҳақ тўлаш ва реестр тартиби янгиланди [7], Олий суд Пленуми қарорига 2024 йил 16 декабрь ва 2025 йил 29 апрелда тегишли ўзгартишлар киритилди [9].

Инсон ҳуқуқлари бўйича Миллий марказ директорининг маълумотида кўра, 2023–2025 йилларда адвокатлар томонидан давлат ҳисобидан 266 661 нафар фуқарога юридик ёрдам кўрсатилган ва бунга жами 153,8 млрд сўм сарфланган; тизимда ишлаётган адвокатлар сони 2 569 нафарни, яъни жами адвокатларнинг 37 фоизини ташкил қилади [5].

Жиноят ишлари бўйича бепул юридик ёрдам институти бир нечта даражада тартибга солинган ва ҳар бир даража ўзининг ички мантиғига таянади. Қонун бепул юридик ёрдам олувчиларни асосан ижтимоий эҳтиёж мезони бўйича белгилайди ва жиноят ишлари бўйича «ЖПКда назарда тутилган тартибда» деб ҳавола қилади (11-модда) [11]. ЖПКнинг 50-моддаси 4-қисми эса бепул юридик ёрдамни «Қонунда белгиланган тартибда» таъминлашни талаб қилади [12]. Жиноят процессида бепул юридик ёрдам таъминланиши ўзига хос мезонлар, яъни ким, қачон, қандай муддатда ва қандай сифат талабида ёрдам олиши тартиби тўртта ҳуқуқий ҳужжатга тарқоқ ҳолда тартибга солинганлиги натижасида мазкур институтнинг ҳуқуқий табиати қонунда ва миллий ҳуқуқий доктринада аниқ ифодаланмаслигига олиб келган.

Адабиётлар шарҳи. Миллий юридик адабиётларда Д.Д.Нурумов ва М.Б.Тўйчиева, Қонун қабул қилинаётган даврда яъни, 2023 йилда, давлат ҳисобидан ёрдамнинг норматив асосларини таҳлил қилиб, ёрдам олувчилар доирасига жабрланувчини киритиш ва махсус ваколатли орган сифатида Адвокатлар палатасини белгилаш таклифини илгари сурган [3]. М.М.Бозоров 2026 йилда давлат ҳисобидан тайинланган ҳимоячи харажатларини ундириш механизминини таҳлил қилган [15, Б.90–96]. К.Ҳакимова адвокатлик сирининг ишонч ва самарадорликка таъсирини кўриб чиққан [24, Б.44–50], Б.А.Солижонов ва Г.О.Эргашева эса халқаро стандартлар ва модернизация тажрибасига эътибор қаратган [28, Б.109–118; 21, Б.39–45]. А.Саидов институтнинг 2023–2025 йиллардаги натижалари ва муаммоларини расмий маълумотлар асосида умумлаштирган [5]. Россия доктринасида А.А.Васильев бепул малакали ёрдамнинг субъектив конституциявий ҳуқуқ сифатидаги табиатини [1, Б.66–69], В.Ю.Туранин, Д.В.Погорелов, В.А.Польскаялар жиноят процессидаги ёрдамнинг ҳуқуқий муносабатларини уч гуруҳга ажратишни [6, Б.70–83], В.М.Редкоус МДХ давлатлари қонунчилигини [4, Б.172–174], З.А.Шалагина эса жабрланувчи учун бундай кафолат зарурлигини [13, Б.141–146] ўрганган. Бироқ бу ишларнинг ҳеч бири 2024–2025 йиллардаги ўзгартиришлардан кейинги Ўзбекистон моделини судга қадар иш юритиш босқичи учун институтнинг ҳуқуқий табиати нуқтаи назаридан яхлит таҳлил қилмаган.

Тадқиқотнинг мақсади — давлат ҳисобидан юридик ёрдамнинг судга қадар босқичдаги ҳуқуқий табиатини аниқлаш ва унинг жиноят процессидаги аҳамиятини асослашдан иборат.

Тадқиқот вазифалари: институтнинг норматив тузилмасини ва унинг 2008–2026 йиллардаги ўзгаришини тизимлаштириш; тушунчани бошқа категориялардан ажратиш ва таъриф унсурларини қиёслаш; ҳуқуқий табиатнинг доктринал ёндашувларини таҳлил қилиб, муаллифлик моделини таклиф этиш; норматив ҳужжатлар ўртасидаги ўзаро ҳавоалар ва номувофиқликларни аниқлаш; хорижий тажрибани қиёслаш ва қонунчиликка аниқ таклифлар ишлаб чиқиш..

Тадқиқот объекти бўлиб судга қадар иш юритишда адвокатнинг давлат ҳисобидан иштироки билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар хизмат қилган. **Предмети** эса ушбу муносабатларни тартибга солишчи Конституция, ЖПК, Қонун, Вазирлар Маҳкамаси ва Олий суд Пленуми ҳужжатлари нормалари ҳамда халқаро стандартлардан иборат.

II. МАТЕРИАЛ ВА МЕТОДЛАР

Тадқиқот манбалари. Миллий норматив база: Ўзбекистон Республикаси Конституцияси [8]; Жиноят-процессуал кодекси [12]; «Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисида»ги Қонун [11]; ЖПКга ўзгартиришлар киритган ЎРҚ-915-сонли Қонун [10]; Вазирлар Маҳкамасининг 774-сон қарори [7]; Олий суд Пленумининг 2003 йил

19 декабрдаги 17-сон қарори [9]. Халқаро ҳужжатлар: Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (ФШХП) [23], Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Европа конвенцияси (ЕИХК) [16], БМТнинг Адвокатларнинг роли тўғрисидаги асосий принциплари [14], БМТ Бош Ассамблеясининг 67/187-сонли резолюцияси [31], Европа Иттифоқининг (ЕИ) 2016/1919-сонли Директиваси [17], Европа инсон ҳуқуқлари суди (ЕИИС) қарорлари [18, 19, 20]. Хорижий қонунчилик: Германия [29], Буюк Британия [26, 27], Франция [25], Қозоғистон [2]; Россия қонунчилиги унинг доктринадаги таҳлили орқали [6]. Илмий адабиётлар [1, 3, 4, 5, 6, 13, 15, 21, 24, 28, 30].

Методлар. Формал-юридик метод Конституция 29-моддаси, Қонун 3, 9, 11 ва 17-моддалари, ЖПК 49–52-моддалари, 774-сон қарор ва Пленум қарорининг матнларини изоҳлаш ва ўзаро мослигини текшириш учун қўлланди. Тизимли таҳлил институтнинг қатламларини ва норматив ҳужжатлар ўртасидаги ҳаволалар занжирини қайта тиклашда ишлатилди. Мантикий таҳлил «воз кечиш мумкинлиги» мезонини ишлаб чиқиш, «айланма ҳавола»ни аниқлаш ва мажбурий бўлмаган ишлардаги эҳтимолий бўшлиқни босқичма-босқич баҳолаш учун хизмат қилди. Контент-таҳлил Ўзбекистон Қонуни, БМТ ва ЕИ ҳужжатларидаги таърифларни компонентлар бўйича (мазмун, молиялаштирувчи, шарт, босқич, мақсад) қиёслашда қўлланди. Қиёсий-ҳуқуқий метод Германия, Буюк Британия, Франция, Қозоғистон ва Россия моделларини Ўзбекистон моделига нисбатан солиштиришда, тарихий-ҳуқуқий метод эса институтнинг 2008 йилдан 2026 йилгача бўлган ривожини даврлаштиришда ишлатилди. Ҳуқуқий моделлаштириш тўрт қатламли моделни ва икки босқичли кириш механизминини қуришда қўлланди. Статистик таҳлил расмий манбада келтирилган умумлаштирилган кўрсаткичлар билан чекланди; уларнинг чекловлари ўз жойида қайд этилади.

III. НАТИЖАЛАР

3.1. Институтнинг норматив тузилмаси ва даврлари

Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш институтини тарихий-ҳуқуқий таҳлил қилиш натижасида мазкур институт ривожланишини уч даврга ажратиш имконини беради. **Биринчи давр (2023 йил сентябргача)** ЖПК, Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йил 20 июндаги 137-сон қарори ва Адлия ҳамда Молия вазирликларининг 2008 йил 26 ноябрдаги қўшма низоми билан тавсифланади [3]. Д.Д.Нурумов ва М.Б.Тўйчиева келтирган маълумотга кўра, суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки суд Адвокатлар палатаси ҳудудий бошқармаси белгилаган адвокатлик тузилмасига мурожаатнома юбориши орқали адвокат иштирокини таъминлаган, ҳақ эса оиланинг ҳар бир аъзосига тўғри келадиган ўртача ойлик даромад ҳақ тўлашдан озод қилиш қарори қабул қилинган кундаги меҳнатга ҳақ тўлашнинг энг кам миқдорининг 52,70 фоизидан ошмаган шахслар учун ҳамда ҳимоячидан воз кечиш билан боғлиқ процессуал ҳаракатда адвокат иштирок этган ҳолларда давлат ҳисобидан қопланган [3, Б.639–648]. Ушбу давр фақат жиноят ишларини қамраган [30, Б.47–53].

Иккинчи давр (2023 йил 16 июнь – 2024 йил ноябрь) ЎРҚ-848-сонли Қонуннинг қабул қилиниши билан боғлиқ. Қонун Адлия вазирлигини махсус ваколатли орган деб белгилади, адвокатлар реестрини, шартномавий тартибни ва «Юридик ёрдам» ахборот тизими орқали тасодифий электрон танловни жорий этди (Қонуннинг 7, 12–15 ва 20-моддалари) [11], ёрдам доирасини фуқаролик, маъмурий ва бошқа ишларга кенгайтирди. ЖПК 2024 йил 27 февралда Қонунга мослаштирилди: тайинлаш тўғрисидаги қарор ёки ажрим тизимга киритилади, адвокат автоматик танланади, унга ишга киришиш учун камида тўрт соат берилади ва зарур ҳолларда навбатчилик жадвали қўлланади (ЖПК 50-моддасининг 5–10-қисмлари) [10, 12]. Қонун кучга киргандан кейин ҳам 2008 йилги 137-сон қарор 774-сон қарор билан ўз кучини йўқотган деб топилганига қадар расман амалда қолган.

Учинчи давр (2024 йил ноябрдан) 774-сон қарор билан белгиланади: реестр юритиш, ариза ва сўровларни кўриш, адвокатни жалб этиш ва ҳақ тўлаш тартиби, шунингдек 5-иловадаги ҳақ миқдорлари тасдиқланди [7]. Жиноят ишлари бўйича танланган адвокат ишни бир соат ичида қабул қилиши ёки рад этиши лозим; икки соатдан ортиқ адвокат топилмаса, ҳолат «кечиктириб бўлмайдиган тергов ҳаракатлари» сифатида баҳоланади ва навбатчилик

жадвали қўлланади (774-сон қарорнинг 29-банди) [7]. Олий суд Пленуми қарорига 2024 йил 16 декабрдаги 39-сон ва 2025 йил 29 апрелдаги 10-сон қарорлар билан киритилган ўзгартишлар ушбу тартибни суд талқини даражасида мустаҳкамлади: ҳақ тўлаш имконияти йўқлиги сабабли ҳимоячидан воз кечиш қабул қилинмайди ва бундай ҳолда мансабдор шахслар давлат ҳисобидан адвокат иштирокини таъминлаши шарт (Пленум қарорининг 14- ва 31-бандлари) [9]. Қонунга 2026 йил 20 апрелдаги ЎРҚ-1135-сонли Қонун билан киритилган ўзгартиш эса Конституциявий судга мурожаат қилган кам таъминланган шахсларга нисбатан ёрдам доирасини кенгайтирди ва жиноят процессига бевосита таъсир қилмайди [11].

3.2. Тушунчалар таҳлили ва яқин категориялардан фарқланиши

«Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисида»ги Қонуннинг 3-моддаси давлат ҳисобидан юридик ёрдамни «тўлиқ ёки қисман давлат ҳисобидан кўрсатиладиган, жисмоний шахсларнинг ҳуқуқларини, эркинликларини ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган малакали юридик ёрдам» деб таърифлайди [11]. Таъриф умумий, барча турдаги ишлар учун мўлжалланган ва судга қадар жиноят ишига хос учта элементни – босқични, ёрдам бошланиш вақтини ва шартни ўз ичига олмайди. Халқаро ҳужжатлар билан контент-таҳлил киёси бу фаркни аниқ кўрсатади (Жадвал 1).

Жадвал 1

Таърифлар компонентлари бўйича қиёс

Компонент	Ўзбекистон Қонуни, 3-модда [11]	БМТ принциплари ва йўриқномалари, 2012 [31]	ЕИ Директиваси 2016/1919, 3-модда [17]
Мазмуни	Малакали юридик ёрдам	Маслаҳат, ёрдам ва вакиллик	Адвокат ёрдами
Молиялаштиру вчи	Тўлиқ ёки қисман давлат	Ҳақ олинмайди – маблағи етарли бўлмаганлар учун ёки адолат манфаатлари талаб қилганда	Аъзо давлат томонидан молиялаштириш
Ёрдам берилиш шарти	Таърифда йўқ (9- моддада)	Маблағнинг етарли эмаслиги ёки адолат манфаатлари	Молиявий ва «адолат манфаатлари» мезонлари (4-модда)
Босқич ва вақт	Таърифда йўқ	Ушланган, ҳибсга олинган, гумон қилинувчи ва айбланувчи шахслар	Кечиктирмай, энг кечи билан сўроқдан олдин (4-модда 5- банди)
Мақсад	Ҳуқуқ ва манфаатларни ҳимоя қилиш	Одил суд тизимининг таркибий қисми	Адвокатга кириш ҳуқуқини амалга ошириш имконини бериш

Манба: [11, 17, 31] бўйича муаллиф таҳлили. БМТ таърифи расмий матндан келтирилган парчага таянади.

Учинчи ва тўртинчи қаторлар энг муҳим. ЕИ Директиваси юридик ёрдамни мустақил хизмат сифатида эмас, адвокатга кириш ҳуқуқининг молиявий таъминоти сифатида таърифлайди ва вақт мезонини ҳуқуқнинг таркибий қисми қилади (Директиванинг 3- ва 4-моддалари) [17]. Ўзбекистон қонунчилигида келтирилган таъриф ёрдамни хизматнинг ўзи сифатида баён қилади. Бизнинг фикримизча, судга қадар босқич учун бу ёндашув етарли эмас, яъни шахснинг ҳолати биринчи сўроқдан олдин ҳал қилинадиган ва кечиктирилса тузатиб бўлмайдиган оқибатга олиб келадиган пайтда таърифда вақт ва мақсад ёритилмаслиги амалиётда мансабдор шахс учун йўл-йўриқ вазифасини бажармайди.

Тушунчани мазмунан яқин категориялардан ажратиш ҳам муҳим, чунки амалиётда улар ўзаро аралашиб кетади (Жадвал 2).

Давлат ҳисобидан юридик ёрдам ва яқин категориялар

Категория	Мазмуни	Ҳақ тўловчи	Асос	Давлат ҳисобидан ёрдамга нисбати
Давлат ҳисобидан юридик ёрдам (жиноят иши)	Реестрдаги адвокатнинг ҳимоячи сифатидаги иштироки	Давлат бюджети	Конституция 29-м.; Қонун 9, 26-м.; ЖПК 50-м. [8, 11, 12]	Марказий категория
Мажбурий ҳимоя	Ҳимоячи иштирокини таъминлаш мажбурияти	Танланган адвокат бўлса – шахс, бўлмаса – давлат	ЖПК 51-м. [12]	Процессуал шарт; давлат ҳисобидан ёрдам – уни таъминлашнинг субсидиар усули
Ҳимоя ҳукуқи	Ҳимояланиш учун берилган процессуал имкониятлар йиғиндиси	–	Пленум қарори, 2-банд [9]	Кенгрок ҳуқуқ; давлат ҳисобидан ёрдам унинг самарадорлик кафолати
Pro bono	Адвокатнинг ихтиёрий бепул ёрдами	Ҳеч ким (адвокатнинг ўз ихтиёри)	Адвокатнинг қарори [30]	Давлат мажбурияти эмас; ўрнини босмайди
НННТ ва юридик клиникалар	Бирламчи маслаҳат ва ҳужжат тайёрлаш	НННТ, донорлар, университет	Мустақил ташкилий асос [5, 30]	Жиноят иши бўйича процессуал ҳимоя вазифасини бажармайди [30]
Процессуал чиқим	Харажатнинг молиявий категорияси	Давлат, кейин ундириш мумкин	ЖПК, Қонун 28-м. [11, 15]	Ёрдамнинг молиявий оқибати; унинг табиати эмас

Хулоса шуки, «бепул юридик ёрдам» ибораси давлат ҳисобидан юридик ёрдам тушунчасини аниқ ифодаламайди. Ёрдам шахс учун бепул бўлса ҳам давлат учун бепул эмас. Қонун ёлғон ахборот тақдим этган шахс ва адвокатдан харажатларни қоплашни назарда тутати (28-модда) [11], М.М.Бозоров эса ҳимоячи ҳақининг маҳкумдан ундирилиши масаласини алоҳида таҳлил қилган [15, Б.90–96]. Шу боис «бепул» атамасидан фақат номоддий тушунча сифатида фойдаланиб, ҳуқуқий тил учун «давлат ҳисобидан» ибораси мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

3.3. Ҳуқуқий табиатга доктринал ёндашувлар ва муаллифлик ёндашуви

Ҳуқуқий табиат масаласида ҳуқуқий адабиётларда бир нечта ёндашув мавжуд. Биринчиси, бепул малакали ёрдамни мустақил субъектив конституциявий ҳуқуқ деб ҳисобланади. В.Д.Мазаев уни «ҳуқуқ-кафолат» деб атаган, О.Ю.Кривоносова ва А.С.Плетень ҳам шундай фикрда, А.А.Васильев эса 324-ФЗ-сонли қонунда бундай ҳуқуқнинг мустақил деб мустаҳкамланганини далил сифатида келтиради [1, Б.66–69]. Иккинчиси, уни малакали юридик ёрдам олиш ҳуқуқининг таркибий ваколоти деб билади: П.И.Гаврюшенко ва В.В.Калашников, О.Н.Бондарь шу ёндашувни ёқлайди [1, Б.66–69]. Учинчиси В.Ю.Турагин ва ҳаммуаллифлар таклиф қилган ёндашув бўлиб, у ёрдамни жиноят процессида давлат ва адвокатура ўртасидаги ҳамкорлик шартномаси асосида қуришни назарда тутати ва ёрдам

муносабатларини тайинлаш, иштирок ва ҳақ тўлаш гуруҳларига ажратади [6, Б.70–83]. Тўртинчи, маъмурий-давлатчилик ёндашуви бевосита Ўзбекистон қонунчилигида ифодаланган: Адлия вазирлиги реестр юритади, шартнома тузади ва ижрони назорат қилади (Қонуннинг 7, 12–14-моддалари) [11].

Бу ёндашувларнинг ҳар бири Ўзбекистон моделини қисман тушунтиради, лекин биронтаси уни тўлиқ камрамайди. Биринчидан, Конституциянинг 29-моддаси давлат ҳисобидан ёрдамни алоҳида ҳуқуқ сифатида эмас, ёрдам берилиш усули, яъни «қонунда назарда тутилган ҳолларда юридик ёрдам давлат ҳисобидан кўрсатилади» сифатида ифодалайди [8]. Демак, конституциявий даражада у ҳуқуқнинг иккиламчи кафолатидир ва қонунчи тан олган ҳолатлар билан чекланади («қонунда назарда тутилган ҳолларда» деб қайд этганига кўра). Иккинчидан, Қонуннинг 10-моддаси ёрдам олувчиларга давлат ҳисобидан малакали юридик ёрдам олиш ҳуқуқини беради [11], яъни қонун даражасида у мустақил субъектив ҳуқуқ шаклини олади. Учинчидан, ЖПК 51-моддаси мажбурий ҳолатларда ҳимоячи иштирокини мансабдор шахснинг мажбурияти қилиб белгилайди, 52-моддаси 2-қисми эса ушбу ҳолатларнинг бир қисмида воз кечишга йўл қўймайди [12]; Пленум қарори мажбурий ҳимоя талабига риоя қилмасликни жиноят-процессуал қонуни нормаларини жиддий бузиш деб баҳолайди (13-банд) [9]. Бу ҳолатда ёрдам шахснинг ихтиёрий танлови эмас, жараённинг қонунийлик шартидир.

Шу асосда биз **трансформация концепциясини** таклиф қиламиз: давлат ҳисобидан юридик ёрдам судга қадар босқичда учта ҳолатда намоён бўлади: а) конституциявий даражада иккиламчи кафолат;

б) қонун даражасида шахснинг ўз хоҳиши билан фойдаланиши ёки воз кечиши мумкин бўлган субъектив ҳуқуқ;

в) воз кечиб бўлмайдиган ҳолатларда жараённинг объектив кафолати. Ушбу учта ҳолатни ажратувчи амалий мезон «ҳимоядан воз кечиш мумкинлиги»дир: воз кечишга йўл қўйилган жойда норма ҳуқуқ сифатида, таъқиқланган жойда объектив кафолат сифатида амал қилади. Пленум қарори воз кечиш мумкин бўлмаган ҳолатлар доирасини ЖПК 52-моддасидан кенгрок белгиланганлигига ҳам эътибор қаратиш керак.

Институтнинг ички тузилмаси ҳам бир қатламли эмас. В.Ю.Турагин ва ҳаммуаллифларнинг уч гуруҳли таснифи (тайинлаш, иштирок, ҳақ тўлаш) [6, Б.70–83] Россия моделининг таҳлилига мос бўлса ҳам, Ўзбекистон қонунчилигида икки қатлам кўшимча кўринади: конституциявий қатлам ва реестр-шартнома қатлами. Шунга кўра, давлат ҳисобидан юридик ёрдамнинг тўрт қатламли моделини таклиф қиламиз (Жадвал 3).

Жадвал 3

Давлат ҳисобидан юридик ёрдамнинг тўрт қатламли модели

Қатлам	Асосий манбалар	Иштирокчилар	Ҳуқуқий табиат	Қоидабузарлик оқибати
1. Конституциявий	Конституция 28, 29-м.; Қонун 2-м. 2-қисм (ҳалқаро шартнома устуворлиги); ФШХП 14-м. [8, 11, 23]	Шахс, давлат	Иккиламчи конституциявий кафолат; қонунчиликнинг чекланган диспозитивлиги	Халқаро ва конституциявий жавобгарлик; норманинг талқин мезони

Қатлам	Асосий манбалар	Иштирокчилар	Ҳуқуқий табиат	Қоидабузарлик оқибати
2. Процессуал	ЖПК 24, 48–52-м.; Пленум қарори [9, 12]	Гумон қилинувчи, суриштирувчи/терговчи/прокурор/суд, ҳимоячи	Процессуал ҳуқуқ ва мансабдор шахснинг мажбурияти; мажбурий ҳолатларда объектив кафолат	Процессуал қонуннинг жиддий бузилиши, далилларнинг ҳимоя ҳуқуқи бузилиши билан олиниши, ҳукмнинг бекор қилиниши (Пленум қарори, 13-, 19- ва 21-бандлар) [9]
3. Ташкилий-шартномавий	Қонун 7, 12–15, 20–22-м.; 774-сон қарор [7, 11]	Адлия вазирлиги, ҳудудий бўлимлар, адвокат	Маъмурий-ҳуқуқий тузилма ва фуқаролик-ҳуқуқий шартнома (Қонун 13-м. 3-қисм)	Реестрдан чиқариш, шартномани бекор қилиш, алмаштириш (Қонун, 12- ва 22-моддалар) [11]
4. Молиявий-бюджет	Қонун 25–28-м.; 774-сон қарор, 5-илова [7, 11]	Адлия бўлимлари, Иқтисодиёт ва молия вазирлиги бўлимлари, адвокат	Давлат бюджетидан молиявий мажбурият	Ёлғон маълумот бўйича харажатларни қоплаш; ҳақ тўлашнинг рад этилиши (Қонун, 28-модда; 774-сон қарор, 38-банд) [7, 11]

Модель икки амалий аҳамиятга эга. Биринчидан, у институт бузилганда қайси қатламда ва қандай оқибат юзага келишини кўрсатади: масалан, адвокатга ҳақ тўланмаслиги молиявий-бюджет қатламидаги муаммо бўлиб, у ўз-ўзидан процессуал қонунни бузиш эмас, аммо ҳақнинг етарли эмаслиги адвокатларнинг давлат ҳисобидан иштирокдан манфаатдорлигини пасайтираётгани қайд этилган [5], бу эса ҳимоя сифатига билвосита таъсир қилиши мумкин; аксинча, мажбурий ҳолатда ҳимоячисиз иш юритиш ҳақ тўлаш тартибидан қатъи назар процессуал қатламдаги жиддий бузилишдир. Иккинчидан, у қонун ижодкорлигида масъулият доираларини ажратади: конституциявий қатламни ўзгартириш эҳтиёжи бўлмаса-да, процессуал қатламдаги ўзгартиришлар ЖПКда, ташкилий ва молиявий қатламдагилар эса Қонун ва Вазирлар Маҳкамаси даражасида амалга оширилиши лозим.

3.4. Институт тамойиллари ва улар орқали ҳуқуқий табиатнинг тасдиқланиши

Қонуннинг 4-моддаси саккизта тамойилни белгилайди: қонунийлик, инсон ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларининг устуворлиги, шаффофлик, холислик, касбий маҳорат ва билимга эғалик, камситишга йўл қўймаслик, касб этикаси ва қасамёдга риоя этиш, адвокатлик сирига риоя этиш ҳамда манфаатлар тўқнашувига йўл қўймаслик [11]. Уларнинг судга қадар жиноят иши учун мазмуни институтнинг тўрт қатламли тузилмасини тасдиқлайди.

Қонунийлик ва ҳуқуқларнинг устуворлиги процессуал қатламга тегишли, Пленум судларга ҳар бир жиноят ишида ҳимоя ҳуқуқини таъминлаш талабларига риоя қилинганлигини текшириш ва йўл қўйилган қонун бузилиши ҳолатларига хусусий ажрим

билан муносабат билдириш мажбуриятини юклайди (32-банд) [9]. Бу ёрдам тамойилини кузатувчи ташқи механизм билан боғлайди.

Шаффофлик ва ҳолислик ташкилий-шартномавий қатламда намоён бўлади. Реестр барча учун очик (Қонуннинг 14-моддаси) [11], адвокат «Юридик ёрдам» тизимида тасодифий электрон танлов билан жалб қилинади ва танловда унинг ихтисослиги, ҳудуди ва иш юритиш тилини ҳисобга олиш кўзда тутилган (Қонуннинг 20-моддаси) [11]. Реестрга кириш ҳақидаги ариза шакли адвокатнинг лицензия бўйича ихтисослигини («фуқаролик ва иқтисодий» ёки «маъмурий ва жиноий» суд ишларини юритиш) ва ишлаш тилларини кўрсатишни талаб қилади (774-сон қарорнинг 3-илоvasи) [7]; демак, жиноий ишларга фақат тегишли ихтисосликдаги адвокатнинг жалб этилиши кўзда тутилган деб талқин қилиш мумкин. Тасодифий танлаш назарий жиҳатдан тайинловчи мансабдор шахснинг «қулай» ҳимоячи танлаш хавфини камайтиради; бу хавфнинг амалиётдаги мавжудлиги эса бу ерда текширилмаган.

Камситишга йўл қўймаслик тил ва ҳудуд мезонларида намоён бўлади: ишни юритиш тилини билмайдиган шахс иши бўйича ҳимоячи иштироки мажбурий (ЖПК 51-моддаси 1-қисмининг 3-банди) [12], реестр эса ўзбек, қорақалпоқ, рус, инглиз ва бошқа тиллар бўйича маълумотни ўз ичига олади (774-сон қарорнинг 3-илоvasи) [7]. Адвокатлик сири ва касб этикаси ёрдам сифатининг шarti бўлиб, К.Ҳакимова ишонч ва самарадорлик учун унинг аҳамиятини алоҳида таъкидлайди [24, Б.44–50]; шу муносабат билан Қонун давлат ҳисобидан ёрдамга оид маълумотларни «Юридик ёрдам» тизимига киритишни адвокатлик сирини ошкор этиш деб ҳисобламайди (Қонуннинг 15-моддаси) [11], 774-сон қарор эса адвокатдан тасдиқловчи ҳужжатлардан ташқари қўшимча ҳужжатларни талаб қилишни таъқиқлайди (39-банд) [7].

Манфаатлар тўқнашувига йўл қўймасликнинг процессуал ифодаси шундаки, манфаатлари қарама-қарши бир нечта шахсни битта ҳимоячи ҳимоя қилиши ҳимоя ҳуқуқини таъминлашга оид қонун нормаларининг жиддий бузилиши деб баҳоланади (Пленум қарорининг 21-банди) [9]; манфаатлари тўқнашмайдиган бир нечта ишонч билдирувчи бўлганда эса ҳақ ҳар бир шахс учун 80 фоиз миқдорида тўланади (774-сон қарорнинг 43-банди) [7].

Бу тамойиллар институтнинг «оддий бюджет хизмати» эмас, касбий мустақиллик ва процессуал кафолатни бирлаштирувчи давлат хизмати эканини кўрсатади. Шу билан бирга, ҳақ тўлаш учун маълумотноманинг иштирок кунларига оид қисми иш юритаётган мансабдор шахс билан келишилиши (774-сон қарорнинг 36–37-бандлари) [7] институтнинг мустақиллик тамойили билан таранглик ҳосил қилиши мумкин.

3.5. Икки асос: ижтимоий эҳтиёж ва адолат манфаатлари

Қонун судга қадар жиноят иши бўйича ёрдам олиш ҳуқуқини икки мустақил асосда белгилайди. Биринчи асос – кам таъминланган гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкум (9-модда 1-банд), иккинчиси – ЖПКга кўра адвокат иштироки мажбурий бўлган ҳолларда гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи (9-модда 4-банд) [11]. Биринчи асос «Ижтимоий ҳимоя ягона реестри»дан автоматик текширув орқали тасдиқланади (Қонуннинг 17-моддаси 3–5-қисмлари) [11]; иккинчи асосда эса тайинлаш тўғрисидаги қарор ёки ажрим шахснинг реестрда туриш-турмаслигидан қатъи назар тизимда рўйхатга олинади (Қонуннинг 17-моддаси охириги қисми; 774-сон қарорнинг 23-банди) [7, 11].

Ушбу тузилма халқаро стандартлардаги иккита мезонни акс эттиради: моддий имконият ва «адолат манфаатлари». ФШХПнинг 14-моддаси 3(d)-бандига кўра, ёрдам тайинланиши «адолат манфаатлари талаб қилган ҳар қандай ҳолда» лозим, шахс ҳақ тўлашга қодир бўлмаса – ҳақ тўлаш талаб қилинмайди [23]; ЕИҲК 6-моддаси 3(c)-банди ҳам ёрдам «маблағи етарли бўлмаган» шахсга ва «адолат манфаатлари талаб қилганда» бепул берилишини кўзда тутди [16]. ЕИИС *Quaranta v. Switzerland* иши бўйича адолат манфаатларини баҳолашда жиноятнинг оғирлиги ва жазонинг қаттиқлиги, ишнинг мураккаблиги ва айбланувчининг шахсий ҳолатини инобатга олиш зарурлигини кўрсатган [19]. Директива 2016/1919 ушбу мезонларни ёзма қоидага айлантирди: аъзо давлатлар

молиявий мезонни ва «адолат манфаатлари» мезонини қўллаши мумкин, ушлаб туриш тўғрисидаги қарор қабул қилишда ва ушлаб туриш давомида «адолат манфаатлари» мезони бажарилган деб ҳисобланади (Директиванинг 4-моддаси 3–4-бандлари) [17].

Ўзбекистон моделининг мантиқий хусусияти шундаки, мажбурий ҳимоя ҳолатлари (ЖПК 51-м) «адолат манфаатлари» мезонининг ёпик рўйхат шаклидаги ифодасидир, кам таъминланганлик мезони эса реестрга асосланган маъмурий проксидир. ФШХПда тайинлаш ва ҳақдан озод қилиш алоҳида шартлар билан белгиланган: тайинлаш «адолат манфаатлари»га, ҳақ тўлашдан озод қилиш эса моддий имкониятга боғлиқ [23]. Ўзбекистон моделида мажбурий ҳолатларда ҳам тайинлаш, ҳам ҳақ давлат зиммасига юклатилган; шахснинг моддий аҳволи ҳал қилувчи эмас. Шу боис икки шарт (тайинлаш ва тўлаш) функционал жиҳатдан ажратилган деб ҳисоблаш мумкин, бу эса келгусида ҳақ тўлашга қодир шахсдан харажатни кейин ундириш имкониятини қонуний асосда қўллашнинг назарий асоси бўла олади (масалан, Франциянинг 64-1-1-моддаси каби [25]); бу масала молиялаштиришга бағишланган алоҳида мақолаларда кенгроқ таҳлил қилинади.

Институтнинг учинчи хусусияти – унинг **субсидиарлиги**. ЖПКнинг 50-моддаси 11-қисмига кўра, гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи ўз танлаган ёки ўз ихтиёри билан таклиф қилинган ҳимоячига эга бўлса, ёки уни таклиф қилиш ниятини 24 соат ичида билдирган бўлса, давлат ҳисобидан адвокатни жалб этишга йўл қўйилмайди [12]. Пленум қарори эса тайинланган ҳимоячи мавжуд бўлса ҳам, шахс таклиф қилган ҳимоячининг иштирокига монелик қилиш мумкин эмаслигини қайд этади (12-банд) [9]. Демак, давлат ҳисобидан ёрдам эркин танланган адвокатга нисбатан иккиламчи бўлиб, Конституциянинг «ўз танловига кўра адвокат» қондасининг устуворлигини сақлайди [8].

Тўртинчи хусусият – вақт мезони. Конституция ва ЖПК ҳимоячи иштирокини шахс ушланганида харақатланиш эркинлиги амалда чекланган пайтдан бошлаб рухсат этади (Конституция; ЖПК 49-моддаси 4-қисми; Пленум қарорининг 8-банди) [8, 9, 12]. Танланган адвокат 24 соат ичида ишга киришиш имкониятига эга бўлмаса, мансабдор шахс бошқа адвокатни таклиф қилишни тавсия этади; тизим орқали танланган адвокатга ишга киришиш учун камида тўрт соат берилади (ЖПК 50-моддаси 3- ва 8-қисмлари) [12]; 774-сон қарорда эса адвокат жиноят ишлари бўйича бир соат ичида ишни қабул қилиши ёки рад этиши, икки соатда топилмаса навбатчилик жадвалидан жалб қилиниши лозим (29-банд) [7]. БМТнинг Асосий принциплари ушланган шахсга адвокатдан фойдаланиш имконини энг кечи билан 48 соат ичида таъминлашни талаб қилади (7-принцип) [14], Директива 2016/1919 эса энг кечи билан сўрокдан олдин (4-моддаси 5-банди) [17]. Биз ўрганган ҳужжатларда (ЖПК 46–52-м., Пленум қарори) давлат ҳисобидан адвокат келгунга қадар дастлабки сўроқни ўтказмасликни таъқиқловчи норма мавжуд эмаслиги аниқланди [12].

Судга қадар иш юритуви босқичининг доираси.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 21 ноябрдаги 774-сон қарори билан тасдиқланган «Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатадиган адвокатларни жалб этиш ва уларга ҳақ тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низомда белгиланган маълумотнома шакли адвокат иштирок этган кунларни терговга қадар текширув, суриштирув ва тергов харақатлари бўйича алоҳида қайд этишни талаб қилади (1-иловадаги 14–16-бандлар) [7]. Демак, ҳақ тўлаш нуқтаи назаридан давлат ҳисобидан ёрдам судга қадар иш юритувининг учта босқичини тан олади. Бироқ «Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисида»ги Қонуннинг 11-моддасида «терговга қадар текширув» ибораси фақат қонунга хилоф харақатлар туфайли етказилган зарарни қоплаш тоифасида учрайди [11], ЖПКнинг 49-моддаси 4-қисми ва Пленум қарорининг 8-банди эса ҳимоячи иштирокига шахс амалда ушланган пайтдан рухсат беради [9, 12]. Бизнинг талқинимизга кўра, терговга қадар текширув босқичида ёрдамнинг ҳуқуқий асоси Қонун матнида эмас, ҳисобот шаклида ва ЖПК нормаларининг талқинида кўринади. Бу ҳолат институтнинг процессуал ва молиявий қатламлари ўртасидаги фарқнинг яна бир белгисидир, зеро ҳақ тўлаш ҳужжати мавжуд босқичнинг процессуал асоси ҳам аниқ ёзилиши мақсадга мувофиқ.

3.6. Институтнинг аҳамияти

Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш институтининг аҳамиятини бир неча йўналишларда таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ. Биринчидан, ҳимоячи иштироки жиноят процессида ҳимоя функциясини акс эттириб, тарафлар тенглигини таъминлайди. Олий суд Пленуми тортишув принципи суд мажлисида прокурор ва ҳимоячининг узлуксиз иштироки таъминланган ҳолдагина рўёбга чиқишини қайд этган (6-банд) [9]. Ушбу мантиқ судга қадар босқичга ҳам татбиқ этилади, чунки айнан шу ерда ҳимоя ва айблов тарафлари ўртасидаги тенгсизлик энг юкори. Юридик адабиётларда ҳам ёрдамнинг фақат айбланувчи учун давлат ҳисобидан кафолатланиши жабрланувчига нисбатан тенглик масаласини келтириб чиқараётгани таъкидланган [13, Б.141–146]; Ўзбекистонда шунга ўхшаш таклифни Д.Д.Нурумов ва М.Б.Тўйчиева билдирган [3, Б.639–648].

Иккинчидан, Олий суд Пленуми қарорида ҳимояланиш ҳуқуқини бузиш натижасида олинган далиллар айблов асосига қўйилиши мумкин эмаслигини, қийноқ ва бошқа қонунга хилоф усуллар билан олинган маълумотлар далил кучига эга бўлмаслигини таъкидланган (4-, 19- ва 20-бандлар) [9]. ЕИИС *Salduz v. Turkey* иши бўйича адвокатга дастлабки сўроқдан бошлаб кириш имкони берилмаганда, ўша сўровда берилган кўрсатувлар суд ҳукмига асос бўлса, ҳимоя ҳуқуқи қайтариб бўлмайдиган даражада зарар кўриши мумкинлигини қайд этган [20]. Ушбу мантиқ судга қадар босқичда адвокатнинг эрта иштирокини энг асосий воситага айлантиради.

Учинчидан, БМТнинг 67/187-сонли резолюцияси юридик ёрдамни одил, инсонпарвар ва самарали жиноят-судлов тизимининг зарурий элементи деб, адолатли суд ҳуқуқидан фойдаланишнинг шарти деб таърифлайди [31]. К.Хакимова эса ёрдам тизимининг адвокатлик сири билан бирга суд тизимига ишончни оширишдаги ролини таъкидлайди [24, Б.44–50].

Тўртинчидан, давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш институти давлат бюджети ва адвокатура ресурсларини бевосита ишга солади. Расмий маълумотларга кўра, 2023–2025 йилларда 266 661 нафар шахсга 153,8 млрд сўм сарфланган, адвокатларнинг 37 фоизи реестрга кирган [5]. Умумий сарфни ёрдам олган шахслар сонига бўлиш (тахминан 577 минг сўм) ёрдам турлари аралаш бўлгани учун жиноят ишларига тўғридан-тўғри татбиқ этилмайди, аммо бу давр кунлик ҳақ (206 минг сўм) билан тахминан 2,8 кунга тенг бўлиб, институтнинг ўртача ҳажмини кўрсатади.

Бешинчидан, мажбурий ҳимоя ҳолатида ҳимоячисиз иш юритиш процессуал қонуннинг жиддий бузилиши бўлиб, суд қарорининг бекор қилинишига асос бўлади (13- ва 21-бандлар) [9]. Демак, институт шахс манфаати билан бир қаторда жараённинг қонунийлигини ҳам таъминлайди. Бу жиҳат институтни оддий хизмат кўрсатиш муносабатидан ажратади ҳамда хизматнинг бажарилмаслиги фақат келишув бузилиши эмас, балки жараён қонунийлигининг йўқолишига олиб келиши мумкинлигини яққол намоён этади.

3.7. Норматив ҳужжатлар ўртасидаги ўзаро ҳаволалар ва номувофиқликлар

«Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисида»ги Қонуннинг 11-моддаси 5-қисмида “Агар шахс гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи бўлиб қолса, давлат ҳисобидан юридик ёрдам Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексида назарда тутилган тартибда кўрсатилади” деб белгиланган [11]. ЖПКнинг 50-моддаси 4-қисми эса суриштирувчи, терговчи, прокурор ва судга ёрдамни Қонунда белгиланган тартибда таъминлашни юклайди, 51-моддасининг 3-қисми ҳам шу тартибга ҳавола қилади [12]. Пленум қарорининг 31-банди ЖПК ва 774-сон қарорга ҳавола қилади [9]. Шу тариқа жиноят процессига хос асосий мезонлар – давлат ҳисобидан юридик ёрдам ким томонидан, қачон, қандай муддатда ва қандай сифатда кўрсатилиши тартиби – ЖПК (50–52-моддалар), Қонун (9, 11, 17, 20–21-моддалар), Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 21 ноябрдаги 774-сон қарори билан тасдиқланган «Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатадиган адвокатларни жалб этиш ва уларга ҳақ тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низом (23–31-бандлар) ва Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2003 йил 19 декабрдаги 17-сон «Гумон қилинувчи ва айбланувчини ҳимоя ҳуқуқи билан таъминлашга оид қонунларни қўллаш бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарорида тарқоқ тарзда бўлиниб

кетган ва бирор ҳужжат уларни жамламайди. Бу мансабдор шахс учун қайси нормага таяниш кераклигини мураккаблаштиради.

Шу билан бирга ЖПКнинг 50-моддаси 2-қисми гумон қилинувчи ёки айбланувчининг илтимосига кўра суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки суд ҳимоячи иштирокини таъминлайди; 4-қисми эса ушбу иштирокни Қонунда белгиланган тартибда давлат ҳисобидан таъминлаш чораларини кўришни белгилайди [12]. Қонуннинг 17-моддаси 5–6-қисмларига кўра эса «Ижтимоий ҳимоя ягона реестри»да турмаган шахснинг сўрови рўйхатга олинмайди, мажбурий ҳимоя ҳоли бундан мустасно [11].

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 21 ноябрдаги 774-сон қарори билан тасдиқланган «Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатадиган адвокатларни жалб этиш ва уларга ҳақ тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низом мустасно ҳолатлар қаторига руҳий ҳолати бузилган ва тенг ҳуқуқлилиқ билан боғлиқ ҳолатларни ҳам киритади (23-банд) [7]. Агар гумон қилинувчи ЖПК 51-моддасининг рўйхатига кирмайдиган ишда ҳимоячи таклиф қилишга қодир бўлмаса, лекин реестрда ҳам турмаса, тизим сўровни рўйхатга олмайди. Қонунда кўзда тутилган ва бизнингча мазкур масалани ҳал этишнинг ягона йўли бу суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки судга ишнинг мураккаблиги ва бошқа ҳолатлар туфайли ҳимоячи иштирокини шарт деб топишга ҳақ берувчи 51-модда 2-қисмини қўллашдир [12]. Ушбу қоида ихтиёрий («ҳақли») бўлиб, унда мезонлар ва асослантириш мажбурияти кўрсатилмаган. Шу боис буни тасдиқланган бўшлиқ эмас, амалиётда текширилиши лозим бўлган фараз деб баҳолаймиз ЖПКнинг 51-моддаси 2-қисмидаги қоида Директиванинг «адолат манфаатлари» мезонидан фарқли равишда мажбурий эмас.

Бундан ташқари ЖПК 52-моддаси 2-қисми ҳимоячидан воз кечишга 51-модда 1-қисмининг 1–4, 8, 8³, 8⁴ ва 9-бандларида йўл қўймайди [12]. Пленум қарори 14-бандида эса воз кечиш, шунингдек, давлат ёки жамоат айбловчиси иштирок этаётган, адвокат жабрланувчи вакили бўлган, дастлабки эшитув ўтказилаётган ва ўта оғир жиноят содир этишда гумон қилинаётган ёки айбланаётган шахс ишларида ҳам қабул қилинмаслиги белгиланган [9]. Ўзаро таққослаш Жадвал 4 да келтирилган.

Жадвал 4

ЖПК ва Пленум қарорида ҳимоячидан воз кечишга йўл қўйилмайдиган ҳолатлар таққослама жадвали

ЖПК 51-м. банди	Ҳолат	Судга қадар иш юритуви	ЖПК 52-м. 2-қ.	Пленум қарори, 14-банд
1	Вояга етмаганлар	Мумкин	Тақиқланади	Тақиқланади
2	Жисмоний нуқсон ёки руҳий ҳолат	Мумкин	Тақиқланади	Тақиқланади
3	Ишни юритиш тилини билмаслик	Мумкин	Тақиқланади	Тақиқланади
4	Умрбод озодликдан маҳрум қилиш мумкин бўлган жиноят	Мумкин	Тақиқланади	Тақиқланади
5	Манфаатлари қарама-қарши бўлган шахслар	Мумкин	Йўл қўйилади	Рўйхатда йўқ
6	Давлат ёки жамоат айбловчиси иштирокидаги ишлар	Асосан суд босқичи	Йўл қўйилади	Тақиқланади
7	Адвокат – жабрланувчи вакили	Мумкин	Йўл қўйилади	Тақиқланади
8	Тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари	Мумкин	Тақиқланади	Тақиқланади
8.1	Дастлабки эшитув	Суд босқичи	Йўл қўйилади	Тақиқланади
8.2	Ўта оғир жиноят	Мумкин	Йўл қўйилади	Тақиқланади

ЖПК 51-м. банди	Ҳолат	Судга қадар иш юритуви	ЖПК 52-м. 2-қ.	Пленум қарори, 14-банд
8.3	Қамоққа олиш ёки уй қамоғи масаласи	Мумкин	Тақиқланади	Тақиқланади
8.4	Айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув	Мумкин	Тақиқланади	Тақиқланади
9	Апелляция, кассация ва тафтиш	Суд босқичи	Тақиқланади	Тақиқланади

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2003 йил 19 декабрдаги 17-сон «Гумон қилинувчи ва айбланувчини ҳимоя ҳуқуқи билан таъминлашга оид қонунларни қўллаш бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарорида келтирилган рўйхатнинг 6, 7, 8¹ ва 8²-бандлар бўйича кенгроклиги кўринади. Бизнинг фикримизча, ҳимоя ҳуқуқидан воз кечишни чекловчи қоидалар қонун даражасида белгиланиши лозим; шу боис бу номувофиқлик ҳуқуқий аниқлик тамойили нуқтаи назаридан ЖПК матнини Пленум қарорига мослаштириш ёки аксинча, Пленум қарорини ЖПКга мослаштириш зарурлигини кўрсатади.

3.8. Хорижий тажриба: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил

Хорижий давлатлар тажрибаси ҳимоячи ёрдамидан фойдаланиш ҳуқуқини таъминлашнинг турли моделлари мавжудлигини кўрсатади. Улар ҳимоячини тайинлаш тартиби, ушбу ҳуқуқнинг юзага келиш вақти ва ёрдамнинг молиявий шартларига кўра фарқланади.

Германияда ҳимоячи ёрдами Жиноят-процессуал кодекси (StPO) 140–142 ва 141а-параграфлари билан тартибга солинади; 141а-параграф 2019 йилги ислохот натижасида киритилган [22, 29]. Ҳимоячини суд тайинлайди, тайинланиши мумкин бўлган ҳимоячилар эса Адвокатлар палаталари рўйхатидан олинади [22]. Суд ҳал қилгунга қадар тегишли илтимос полиция ёки прокуратурага берилиши мумкин [29]. Илтимос билан ҳимоячи дарҳол, лекин энг кечи билан сўроқдан олдин тайинланади, баъзи ҳолларда эса илтимоссиз ҳам тайинланади. Сўроқ ҳимоячи тайинлангунга қадар фақат чекланган истисноли ҳолларда ўтказилиши мумкин. Шу боис Германия тажрибасидан Ўзбекистон учун хулоса шундан иборатки, Жиноят-процессуал кодексига сўроқдан олдин ҳимоячи тайинлаш қоидасини ҳамда бундан истисноларнинг аниқ рўйхатини киритиш мақсадга мувофиқдир.

Буюк Британияда (Англия ва Уэльс) асосий ҳуқуқий ҳужжат 1984 йилги Полиция ва жиноий далиллар тўғрисидаги қонун (PACE) бўлиб, унинг 58-моддаси полиция бўлимида бепул маслаҳат олиш тизими билан бирга амал қилади [26, 27]. Ёрдам навбатчи адвокат орқали таъминланади, полиция эса мурожаатни махсус марказ орқали йўналтиради. Ушланган шахс ҳар қандай вақтда адвокат билан махфий маслаҳатлашишга ҳақли (58-модданинг 1-қисми). Бундан Ўзбекистон учун хулоса шуки, биринчи босқичда ҳимоячи ёрдамидан фойдаланиш шахснинг молиявий аҳволига боғлиқ бўлмаслиги лозим.

Францияда ушбу масала Жиноят-процессуал кодексининг 63-3-1-моддаси ҳамда 1991 йилги қонуннинг 64-1 ва 64-1-1-моддалари билан тартибга солинади [25]. Ҳимоячини адвокатлар уюшмаси (бар) раҳбари (bâtonnier) тайинлайди, давлат эса ҳар бир барга йиллик дотация ажратади. Ҳимоячи ёрдамидан ушлаб туриш (garde à vue) бошланишидан бошлаб фойдаланилади. Ёрдам олингач, юридик ёрдамга ҳақли бўлмаган шахс сарфланган харажатни давлатга қайтаради. Француз модели Ўзбекистон учун ёрдамга кириш масаласини молиявий масаладан ажратиш ва кейинчалик харажатни ундириш асосини яратиш нуқтаи назаридан аҳамиятлидир.

Қозоғистонда ҳимоячи ёрдами 2018 йилги 176-VI-сонли қонуннинг 25–30-моддалари билан тартибга солинади [2]. Ваколатли орган – Адлия вазирлиги бўлиб, у ёрдам ҳақи ва сифати мезонларини белгилайди. Ёрдам жиноят-процессуал қонунчилигига мувофиқ гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи, маҳкум, оқланган ва жабрланувчига кўрсатилади. Бундан Ўзбекистон учун икки хулоса келиб чиқади: биринчидан, сифат мезонларини белгилаш

ваколатини махсус ваколатли органга юклаш; иккинчидан, ушбу ёрдамни жабрланувчига нисбатан ҳам жорий этиш таклифини муҳокама қилиш.

Россияда ҳимоячи иштироки Жинойт-процессуал кодексининг 50–51-моддалари билан белгиланади, аммо «Россия Федерациясида бепул юридик ёрдам тўғрисида»ги 324-ФЗ-сонли қонуннинг 3-моддаси жиноят процессини қамраб олмайди [6]. Ёрдамни ташкил этиш Федерал адвокатлар палатасининг (ФАП) ички ҳужжатлари асосида амалга оширилади: 2019 йилги тартиб ва 2017 йилги стандарт ҳужжатлари шулар жумласидандир, ушбу ҳолат эса қонуний бўшлиқ сифатида қайд этилган [6]. Шу сабабли Ўзбекистон учун хулоса шундан иборатки, жиноят ишларини махсус қонун доирасидан чиқариб қолдириш ҳуқуқий ноаниқликка олиб келишини ҳисобга олиш зарур.

Қиёслаш тўртта хулосага олиб келади. Биринчидан, Германия ислохоти сўроқдан олдин тайинлашни қонунда аниқ белгиланган: илтимос бўйича ҳимоячи дарҳол тайинланади ва илтимос энг кечи билан сўроқ ёки юзлаштиришгача ҳал қилинади (StPO § 141(1)) [29]; ҳимоячи тайинланишидан олдин сўроқ ва юзлаштириш фақат § 141a да кўрсатилган истиснолар доирасида, ҳозирги хавфни бартараф этиш каби ҳолатларда мумкин [29]. Иккинчидан, Англия ва Уэльсда полиция бўлимидаги ёрдам бепул ва барча ушланганлар учун очиқ [26]; бу биринчи босқични молиявий мезондан ажратади. Учинчидан, Франция модели кириш ҳуқуқини ва харажатни қоплаш масаласини ажратади: ёрдам олган, лекин юридик ёрдамга ҳақли бўлмаган шахс давлатга сарфланган маблағни қайтаришга мажбур (1991 йилги қонуннинг 64-1-1-моддаси) [25]. Тўртинчидан, Россия тажрибаси жиноят ишларининг махсус қонундан чиқарилиши натижасида «назарда тутилган, лекин тартибга солинмаган» бўшлиқ юзага келишини кўрсатади ва ФПА ҳужжатлари бу бўшлиқни тўлдиришга мажбур бўлганини қайд этади [6]. Ўзбекистон қонунчилиги жиноят ишларини Қонун доирасида қолдирган, бу тўғри йўналиш бўлса-да, юқорида қайд этилган ўзаро ҳаволалар туфайли жиноят процессига хос мезонлар яхлит ифодаланмаган.

Умуман олганда, қиёсий таҳлил Ўзбекистон учун қуйидаги йўналишларни кўрсатади, яъни ҳимоячини тайинлашни сўроқдан олдинги вақт билан боғлаш ва истиснолар доирасини қонунда аниқ белгилаш; ёрдамдан фойдаланиш ҳуқуқини молиявий шартлардан ажратиш ва харажатни кейинчалик ундириш механизмини назарда тутиш; сифат мезонларини белгилаш ваколатини ваколатли органга бериш; жиноят ишлари бўйича ёрдамни махсус қонун доирасида тартибга солиш мақсадга мувофиқ

IV. МУҲОКАМА

Ўзбекистон Республикасининг давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатишнинг амалдаги моделини таҳлил қилиш унинг бир нечта афзаллик ва муаммоли жиҳатларини ажратишга имкон берди. Афзалликлар қаторига жиноят ишлари бўйича ёрдам Қонун доирасида қолдирилганлигини, адвокатни очиқ реестрдан тасодифий электрон танланиши тартиби мазкур ҳолатлар бўйича суиистеъмоликлар хавфини камайтиришини (Қонуннинг 14- ва 20-моддалари) [11], вақт мезонлари (бир соат, икки соат, тўрт соат) ва навбатчилик жадвали ёрдамнинг узлуксизлигини таъминлашини [7, 12], муҳим ҳолатларда воз кечиш таъқиқланганлиги, воз кечишнинг ўзи эса адвокат билан холи учрашув ва видеоёзув билан расмийлаштирилиши шартлигини (ЖПК 52-моддаси; Пленум қарорининг 14-банди) [9, 12], Пленум қарорига 2024–2025 йилларда киритилган ўзгартиришлар ҳақ тўлаш имконияти йўқлиги сабабли воз кечиш йўлини ёпишини [9] киритиш мумкин. Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатишнинг муаммоли жиҳатлари сифатида қоидаларнинг тарқоқлиги ва ўзаро ҳаволалари кўплигини, мажбурий бўлмаган ишларда реестр фильтри ўрнатилганлигини, ЖПК 51-моддаси 2-қисмида мезонлар аниқ белгиланмаганлигини, воз кечиш рўйхатидаги номувофиқликлар мавжудлигини, ҳақнинг етарли эмаслиги ва адвокатлар етишмаслиги ҳақидаги расмий эътирозлар мавжудлиги ва судга қадар иш юритишда давлат ҳисобидан ҳимоячиларнинг мажбурий иштироки бўйича очиқ статистиканинг йўқлигини келтириш мумкин.

Аввалги тадқиқотлар билан таққослаш. Д.Д.Нурумов ва М.Б.Тўйчиева институтнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришда Адвокатлар палатасини махсус

ваколатли орган сифатида белгилашни таклиф қилган, чунки Конституциянинг 141-моддаси адвокатура мустақиллигини мустаҳкамлайди [3, Б.639–648]. Бизнинг натижаларимиз бу таклифни институтнинг табиатига эмас, ташкилий-шартномавий қатламга тегишли деб баҳолашга асос беради. Чунки Қозоғистонда ҳам ваколатли орган – Адлия вазирлиги бўлиб, ҳақ ва сифат мезонларини белгилайди [2], лекин мустақиллик масаласи алоҳида таҳлил қилинишни талаб қилади. В.Ю.Туранин, Д.В.Погорелов, В.А.Польскаялар давлат юридик бюроларини «адвокат-чиновник» деб танқид қилган ва давлат билан адвокатура ўртасидаги координацион, субординациясиз ҳамкорлик шартномасини таклиф қилган [6, Б.70–83]. Ўзбекистон модели давлат бюроси эмас, реестр ва шахсий шартнома орқали хусусий адвокатларни жалб қилади, лекин шартнома икки томонлама (Адлия вазирлиги ва алоҳида адвокат) бўлиб, ҳақ тўлаш учун маълумотнома иш юритаётган мансабдор шахс билан келишилади (Қонуннинг 13-моддаси; 774-сон қарорнинг 36–38-бандлари) [7, 11]. Бу вертикал элементлар мавжудлигини кўрсатади ва мустақил таҳлилни талаб этади. М.М.Бозоров ҳимоячи харажатларини ундириш механизмини таклиф қилган [15, Б.90–96]; тўрт қатламли модель бу масалани молиявий-бюджет қатламга жойлаштиради ва уни институтнинг табиатини ўзгартирмайдиган, лекин унинг ҳаётийлигига таъсир қиладиган масала деб ҳисоблайди.

Расмий амалиёт билан таққослаш ҳам фойдали натижа беради. Жумладан, А.Саидов институтдаги тўртта муаммони кўрсатади: ҳақнинг етарли эмаслиги, адвокатлар етишмаслиги, бирламчи бепул ёрдамни тизимли ташкил этишдаги қийинчиликлар ва юридик клиникаларни бевосита молиялаштиришнинг йўқлиги [5]. Тўрт қатламли модель нуктаи назаридан биринчи муаммо молиявий-бюджет қатламга, иккинчиси ташкилий-шартномавий қатламга (реестрнинг қамрови) тегишли; учинчи ва тўртинчиси эса нодавлат бирламчи ёрдамга оид бўлиб, судга қадар процессуал ҳимоя вазифасидан ташқарида. Демак, расмий ўрганиш асосан 3- ва 4-қатламларга қаратилган, 1- ва 2-қатламдаги тушунча, мезон ва ўзаро ҳаволалар масаласи эса ундан четда қолган.

Халқаро стандартлар билан таққослаш қуйидагиларни намоён этади. БМТнинг 67/187-сонли резолюцияси давлатларга юридик ёрдамни ўз мажбурияти ва масъулияти деб қабул қилишни тавсия этади [31]. Қонуннинг 5-моддаси давлат сиёсатининг йўналишларини белгилайди [11], бу мажбурият тамойилига мос келади. Бироқ БМТнинг Асосий принциплари 6-принципи ёрдам берадиган адвокатнинг тажрибаси ва малакаси жинойтнинг табиатига мос бўлишини талаб қилади [14]; Қонунда эса адвокат ихтисослик, ҳудуд ва ишни юритиш тили бўйича танланади (Қонуннинг 20-моддаси) [11], жинойтнинг оғирлиги мезони алоҳида кўрсатилмаган. Бу масала сифат мезонларига бағишланган 7-мақолада кўриб чиқилади. Шунингдек, Қонуннинг 2-моддаси 2-қисмига кўра, халқаро шартнома қоидалари миллий қонунчиликдан фарқ қилса, шартнома қоидалари қўлланади [11]; демак, ФШХП 14-моддаси 3(d)-бандидаги «адолат манфаатлари» мезони қонунда тор белгиланган ҳолларда бевосита қўлланиши мумкин [23].

V. ХУЛОСА

Тадқиқот натижалари қуйидаги хулосаларга олиб келади.

Биринчидан, давлат ҳисобидан юридик ёрдам судга қадар босқичда бир қатламли ҳодиса эмас, у конституциявий қафолат, процессуал механизм, ташкилий-шартномавий тузилма ва молиявий-бюджет мажбуриятидан иборат тўрт қатламли институтдир. Ҳар бир қатлам ўз манбаси, иштирокчилари ва қоидабузарлик оқибатига эга.

Иккинчидан, институтнинг ҳуқуқий табиати ўзгармас эмас, конституциявий даражада у иккиламчи қафолат, қонун даражасида ёрдам олувчи ўз хоҳиши билан фойдаланиши ёки воз кечиши мумкин бўлган субъектив ҳуқуқ, ЖПК 52-моддаси 2-қисми қўлланадиган ҳолатларда эса воз кечиш бўлмайдиган объектив процессуал қафолатдир. Уларни ажратувчи амалий мезон – ҳимоядан воз кечиш мумкинлигидир.

Учинчидан, Қонун ёрдам олиш ҳуқуқини икки асосда – кам таъминланганлик ва мажбурий ҳимоя белгилайди; улар халқаро стандартлардаги моддий имконият ва «адолат манфаатлари» мезонларига мос келади. ФШХПда тайинлаш ва ҳақдан озод қилиш алоҳида

шартларга боғлангани каби, Ўзбекистон моделида ҳам тайинлаш ва тўлаш функционал жиҳатдан ажратилиши мумкин.

Тўртинчидан, Қонун 11-моддасининг охириги қисмлари ва ЖПК 50-моддаси 4-қисми бир-бирига ҳавола қилади, жиноят процессига хос таъриф ва мезонлар эса Қонун, ЖПК, 774-сон қарор ва Пленум қарорига тарқалган.

Бешинчидан, мажбурий бўлмаган ишларда реестр фильтри ва ЖПК 51-моддаси 2-қисмидаги мезонсиз ихтиёрий қоида ёрдам олмаган шахс ҳимоясиз қолиши мумкин бўлган эҳтимолий бўшлиқни ҳосил қилади; бу фараз амалиётда текширилиши лозим. Шунингдек, воз кечиш таъқиқланган ҳолатлар рўйхати ЖПК 52-моддаси 2-қисми ва Пленум қарори 14-банди бўйича 6, 7, 8.1 ва 8.2-бандларда фарқ қилади.

Олтинчидан, институтнинг аҳамияти тарафлар тенглиги, далилларнинг қонунийлиги, одил судловга кириш ва бюджет-институционал жиҳатларда намоён бўлади. Расмий маълумотларга кўра, 2023–2025 йилларда 266 661 нафар шахсга ёрдам кўрсатилган, лекин судга қадар жиноят ишлари бўйича алоҳида маълумот йўқ.

Еттинчидан, Германия, Буюк Британия, Франция, Қозоғистон ва Россия тажрибаси қуйидаги тамойилларни мослаштириш мумкинлигини кўрсатади: сўроқдан олдин тайинлаш ва истисноларни аниқ ёзиш, биринчи босқични молиявий шартдан ажратиш, тайинлаш ва тўлашни ажратиш, ваколатли орган орқали сифат мезонларини белгилаш ҳамда жиноят процессини махсус тартибдан чиқариб қолдиришдан сақланиш.

VI. ТАКЛИФ ВА ТАВСИЯЛАР

Юқоридаги натижалардан келиб чиқиб, қуйидаги таклифлар илгари сурилади.

1-таклиф. «Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисида»ги Қонуннинг 3-моддасини қуйидаги хатбоши билан тўлдириш:

«жиноят ишлари бўйича давлат ҳисобидан юридик ёрдам — гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкумнинг ҳимояланиш ҳуқуқини амалда таъминлаш мақсадида, жиноят-процессуал қонунчилигида белгиланган ҳолларда ва тартибда, унинг ҳаракатланиш эркинлиги амалда чекланган ёки процессуал мақоми аниқланган пайтдан бошлаб, реестрга киритилган адвокат томонидан давлат бюджети ҳисобидан кўрсатиладиган ҳимоя ёрдамидир;»

2-таклиф. Қонуннинг 17-моддасини янги еттинчи қисм билан тўлдириш:

«Гумон қилинувчи ушланган ёки унинг ҳаракатланиш эркинлиги амалда чекланган пайтдан бошлаб биринчи сўроқ ва унга нисбатан эҳтиёт чораси масаласи ҳал этилгунга қадар ҳимоячига эга бўлмаса ва унинг иштирокини сўраса, давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш ҳақидаги сўров шахснинг “Ижтимоий ҳимоя ягона реестри” ахборот тизимида ҳисобда туриши текширилмасдан рўйхатга олинади. Шахснинг кам таъминланганлик ҳолати ушбу Қонуннинг 18-моддасида белгиланган муддатда текширилади ва текширув натижаси ўтказилган процессуал ҳаракатларнинг қонунийлигига таъсир қилмайди. Ушбу қисмга кўра кўрсатилган юридик ёрдам учун ҳақ ушбу Қонуннинг 27-моддаси иккинчи қисмига мувофиқ тўланади.»

3-таклиф. ЖПКнинг 51-моддаси иккинчи қисмини қуйидаги таҳрирда баён этиш:

«Гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи ҳимоячига ҳақ тўлаш имкониятига эга эмаслигини маълум қилиб, давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатилишини илтимос қилган ёки ишнинг мураккаблиги, айблов оғирлиги ёхуд шахснинг ўзига хос ҳолатлари туфайли унинг ўз ҳуқуқларини амалга оширишда қийналиши мумкин бўлган ҳолларда, суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки суд ҳимоячининг иштироки шарт деб топиши лозим. Илтимосни қаноатлантиришни рад этиш асослантйрилган қарор (ажрим) билан расмийлаштирилади ва ушбу Кодекснинг 27-моддасида белгиланган тартибда шикоят қилиниши мумкин.»

4-таклиф. ЖПКнинг 50-моддасини қуйидаги мазмундаги 12-қисм билан тўлдириш (қисмларнинг рақамланиши ўзгармаслиги учун):

«Ушланган ёки ҳаракатланиш эркинлиги амалда чекланган гумон қилинувчи ҳимоячига эга бўлмаса ва унинг иштирокини сўраса, у ҳимоячи иштирок этмасдан сўроқ қилиниши мумкин эмас, ушбу Кодекснинг 52-моддасида белгиланган тартибда ҳимоячидан

воз кечилган ҳоллар, шунингдек шахснинг ҳаёти ва соғлиғига бевосита хавфни бартараф этиш зарурати бўлган ҳоллар бундан мустасно.»

5-таклиф. ЖПК 52-моддаси иккинчи қисмидаги «1–4, 8, 8³, 8⁴ ва 9-бандларида» сўзларини «1–4, 6–8, 8¹–8⁴ ва 9-бандларида» сўзлари билан алмаштириш, шу тариқа воз кечиш таъқиқининг ЖПК ва Пленум қарори бўйича доираси қонун даражасида бирлаштирилади; муқобил тарзда Олий суд Пленуми қарорининг 14-бандини ЖПК матнига мослаштириш мумкин. Биз қонун даражасидаги ечимни афзал деб ҳисоблаймиз, чунки ҳимоя ҳуқуқидан воз кечишни чеклаш қонун асосида белгиланиши лозим.

6-таклиф. Олий суд Пленумининг 2003 йил 19 декабрдаги 17-сон қарорига қуйидаги мазмундаги бандни киритиш: «Судларга тушунтирилсинки, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги миллий қонунчиликда назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланади, шу жумладан Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 14-моддаси 3-қисмининг (d) банди бўйича ёрдам “адолат манфаатлари” талаб қилган барча ҳолларда таъминланиши лозим».

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Васильев А.А. Право на бесплатную квалифицированную юридическую помощь как субъективное конституционное право // Вестник Саратовской государственной юридической академии. – 2012. – Доп. вып. (85). – С. 66–69. (Vasilyev A.A. The right to free qualified legal assistance as a subjective constitutional right // Bulletin of the Saratov State Law Academy. – 2012. – Suppl. issue (85). – P. 66–69.)
2. Закон Республики Казахстан от 5 июля 2018 года № 176-VI «Об адвокатской деятельности и юридической помощи». (Law of the Republic of Kazakhstan No. 176-VI of 5 July 2018 “On Advocacy and Legal Aid”). – URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/Z1800000176>
3. Нурумов Д.Д., Тўйчиева М.Б. O‘zbekistonda davlat hisobidan bepul yuridik yordam ko‘rsatish faoliyatining huquqiy asoslarini takomillashtirish masalalari // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – Vol. 3, № 6. – P. 639–648. – ISSN 2181-1784. (Nurumov D.D., Toychieva M.B. Issues of improving the legal foundations of providing free legal aid at the expense of the state in Uzbekistan // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – Vol. 3, No. 6. – P. 639–648. – ISSN 2181-1784.)
4. Редкоус В.М. Правовое регулирование оказания бесплатной юридической помощи (опыт государств-участников СНГ) // Право и государство: теория и практика. – 2025. – № 3. – С. 172–174. – DOI: 10.47643/1815-1337_2025_3_172. (Redkous V.M. Legal regulation of providing free legal aid (experience of the CIS member states) // Law and State: Theory and Practice. – 2025. – No. 3. – P. 172–174. – DOI: 10.47643/1815-1337_2025_3_172.)
5. Саидов А. Yangi O‘zbekiston va bepul yuridik yordam // Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazi. – 26.09.2025. (Saidov A. New Uzbekistan and free legal aid // National Human Rights Centre of the Republic of Uzbekistan. – 26.09.2025.). – URL: <http://www.insonhuquqlari.uz/oz/news/m16418>.
6. Туранин В.Ю., Погорелов Д.В., Польская В.А. Бесплатная юридическая помощь: система нуждается в совершенствовании на примере уголовного судопроизводства // Вестник МГПУ. Серия «Юридические науки». – 2022. – № 3 (47). – С. 70–83. – DOI: 10.25688/2076-9113.2022.47.3.07. (Turanin V.Yu., Pogorelov D.V., Polskaya V.A. Free legal aid: the system needs improvement, as exemplified by criminal proceedings // Bulletin of Moscow City University. Series “Legal Sciences”. – 2022. – No. 3 (47). – P. 70–83. – DOI: 10.25688/2076-9113.2022.47.3.07.)
7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 21 ноябрдаги 774-сон қарори билан тасдиқланган «Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатадиган адвокатларни жалб этиш ва уларга ҳақ тўлаш тартиби тўғрисида»ги Низом. (Regulation on the procedure for engaging advocates who provide legal aid at the expense of the state and paying them remuneration,

- approved by Resolution No. 774 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan of 21 November 2024). – URL: <https://lex.uz/acts/-7228726>.
8. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (2023 йил 30 апрелдаги янги тахрир) [Электрон ресурс]. (Constitution of the Republic of Uzbekistan (new edition of 30 April 2023) [Electronic resource]). – URL: <https://lex.uz/docs/-6445145> (мурожаат санаси: 21.09.2026).
9. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2003 йил 19 декабрдаги 17-сон «Гумон қилинувчи ва айбланувчини ҳимоя ҳуқуқи билан таъминлашга оид қонунларни қўллаш бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарори (2016, 2018, 2022, 2024 ва 2025 йилги, жумладан 2025 йил 29 апрелдаги 10-сон қарор таҳририда). (Resolution No. 17 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan of 19 December 2003 “On Judicial Practice in Applying Laws on Ensuring the Right to Defense of Suspects and Accused Persons” (as amended in 2016, 2018, 2022, 2024 and 2025, including Resolution No. 10 of 29 April 2025)). – URL: <https://lex.uz/acts/-1453755>.
10. Ўзбекистон Республикасининг 2024 йил 27 февралдаги ЎРҚ-915-сонли «“Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги Қонуни. (Law of the Republic of Uzbekistan No. O’RQ-915 of 27 February 2024 “On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Uzbekistan in Connection with the Adoption of the Law of the Republic of Uzbekistan ‘On Providing Legal Aid at the Expense of the State’”). – URL: <https://lex.uz/docs/-6819721> (мурожаат санаси: 21.09.2026).
11. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисида»ги ЎРҚ-848-сонли Қонуни, 2023 йил 16 июнь (2026 йил 20 апрелдаги ЎРҚ-1135-сонли Қонун таҳририда). (Law of the Republic of Uzbekistan No. O’RQ-848 “On Providing Legal Aid at the Expense of the State” of 16 June 2023 (as amended by Law No. O’RQ-1135 of 20 April 2026)). – URL: <https://lex.uz/acts/-6502543>
12. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси (1994 йил 22 сентябр, 2013-XII-сон; кейинги ўзгартиришлар билан). (Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan (22 September 1994, No. 2013-XII; as amended)). – URL: <https://lex.uz/acts/-111460>.
13. Шалагина З.А. Бесплатная квалифицированная юридическая помощь как гарантия доступа к правосудию для потерпевшего в уголовном судопроизводстве // Вестник Белгородского юридического института МВД России имени И.Д. Путилина. – 2026. – № 1. – С. 141–146. (Shalagina Z.A. Free qualified legal aid as a guarantee of access to justice for the victim in criminal proceedings // Bulletin of the Belgorod Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia named after I.D. Putilin. – 2026. – No. 1. – P. 141–146.)
14. Basic Principles on the Role of Lawyers, adopted by the Eighth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 1990 [Electronic resource]. – URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers> (accessed: 21.09.2026).
15. Bozorov M.M. Jinoyat protsessida himoyachilarni jalb etish xarajatlarini qoplash: muammo va yechimlar // World Conference on Social Sciences, Law and Public Policy (Toronto, 26 February 2026). – P. 90–96. (Bozorov M.M. Reimbursement of the costs of engaging defense counsel in criminal proceedings: problems and solutions // World Conference on Social Sciences, Law and Public Policy (Toronto, 26 February 2026). – P. 90–96.)
16. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4 November 1950, art. 6(3)(c). Council of Europe.
17. Directive (EU) 2016/1919 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings and for requested persons in European arrest warrant proceedings // OJ L 297, 4.11.2016, p. 1–8. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/1919/oj/eng>
18. ECtHR. Artico v. Italy: judgment of 13 May 1980, Series A no. 37.
19. ECtHR. Quaranta v. Switzerland: judgment of 24 May 1991, Series A no. 205.
20. ECtHR. Salduz v. Turkey [GC]: judgment of 27 November 2008, application no. 36391/02.

21. Ergasheva G.O. International legal aspects of modernizing advocacy activity // Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2026. – Vol. 6, № 5. – P. 39–45. – DOI: 10.5281/zenodo.20202307.
22. Gesetz zur Neuregelung des Rechts der notwendigen Verteidigung in Kraft getreten // Mitteilungen der Rechtsanwaltskammer München. – 2019. (Act on the Reform of the Law of Mandatory Defense has entered into force // Communications of the Munich Bar Association. – 2019.). – URL: <https://mitteilungen.rak-muenchen.de/archiv/2019/vergangenes-zukuenftiges/beruf-recht/gesetz-zur-neuregelung-des-rechts-der-notwendigen-verteidigung-in-kraft-getreten>
23. International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966, art. 14(3)(b), (d).
24. Khakimova K. Attorney-client privilege in the context of legal assistance: its impact on trust and effectiveness // Jamiyat va innovatsiyalar – Society and innovations. – 2024. – Vol. 5, № 7. – P. 44–50. – DOI: 10.47689/2181-1415-vol5-iss7/S-pp.44-50.
25. Loi n° 91-647 du 10 juillet 1991 relative à l’aide juridique, art. 64-1, 64-1-1; Code de procédure pénale (France), art. 63-3-1. (Law No. 91-647 of 10 July 1991 on legal aid, arts. 64-1, 64-1-1; Code of Criminal Procedure (France), art. 63-3-1). – URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000537611>.
26. Notice of rights and entitlements: English (PACE Code I) // GOV.UK. – URL: <https://www.gov.uk/government/publications/notice-of-rights-and-entitlements-english-pace-code-i/notice-of-rights-and-entitlements-english-pace-code-i-accessible>
27. Police and Criminal Evidence Act 1984 (UK), s. 58.
28. Solijonov B.A. International legal standards for the protection of the defendant’s right to a fair trial // Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2026. – Vol. 6, № 4. – P. 109–118. – DOI: 10.5281/zenodo.19844036.
29. Strafprozessordnung (StPO), §§ 140–142, 141a (Gesetz zur Neuregelung des Rechts der notwendigen Verteidigung, 2019). (Code of Criminal Procedure (StPO), §§ 140–142, 141a (Act on the Reform of the Law of Mandatory Defense, 2019)). – URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_141.html.
30. Tuychieva M. Advokat tomonidan bepul yuridik yordam ko’rsatish tushunchasi va turlari // International Conference on Developments in Education (Saint Petersburg, 23 May 2023). – P. 47–53. (Tuychieva M. The concept and types of free legal aid provided by an advocate // International Conference on Developments in Education (Saint Petersburg, 23 May 2023). – P. 47–53.)
31. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems: UN General Assembly resolution A/RES/67/187 of 20 December 2012. – URL: <https://digitallibrary.un.org/record/748365>

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF LAW RESEARCH

Taqdim etilayotgan maqolalarga qo'yilgan talablar:

1. Maqola o'zbek, ingliz va rus tillarida qabul qilinadi va Microsoft Word dasturida Times New Roman shriftida 12 kegl, 1 satr oralig'ida, sahifalar barcha tomondan 2 sm qoldirilgan bo'lishi shart. Satr boshi - 1,25 sm bo'lib, satrlarni eniga to'g'irlash, so'zlarni boshqa qatorga ko'chirish avtomatik tarzda bo'lishi lozim.
2. Birinchi qator o'ng tomondan muallifning familiyasi, ismi va otasining ismi, ikkinchi qatorda muallifning ish joyi, lavozimi, ilmiy darajasi va unvoni va e-mail, uchinchi qatorda sahifaning o'rtasida bosh va qalin harflar bilan maqolaning nomi yoziladi. Ushbu ma'lumotlar o'zbek, ingliz va rus tillarda berilishi lozim.
3. Keyingi qatordan o'zbek, ingliz va rus tillarida kamida 60 ta o'zbek, ingliz va rus tillarida so'zdan iborat annotatsiya beriladi.
4. Keyingi qatordan 6-10 ta o'zbek, ingliz va rus tillarida kalit so'zlar beriladi.
5. Keyingi qatordan asosiy matn umimiy so'zi minimal 2000 ta bo'ladi.
6. Adabiyotlarning to'liq ro'yxati asosiy matndan so'ng alifbo tartibida ko'rsatilishi lozim va havolalar asosiy matnda bo'lishi kerak [1, B.25].
7. Maqolada keltirilgan dalillarning to'g'riligi uchun muallif mas'ul, plagiat holati taqiqlanadi.
8. Web of science, Scopus tizimidagi jurnallardan iqtiboslar olish maqsadga muvofiqdir.

Требования к оформлению научной статьи:

1. Статья принимается на узбекском, английском и русском языках и должна быть оформлена в Microsoft Word шрифтом Times New Roman, размер 12, межстрочный интервал — 1, поля со всех сторон — 2 см. Абзацный отступ — 1,25 см; выравнивание по ширине и переносы слов должны быть включены автоматически.
2. В первой строке справа указываются фамилия, имя и отчество автора; во второй строке — место работы автора, должность, ученая степень и звание, а также e-mail; в третьей строке по центру страницы крупным и жирным шрифтом — название статьи. Эти сведения должны быть приведены на узбекском, английском и русском языках.
3. Ниже дается аннотация на узбекском, английском и русском языках, содержащая не менее 60 слов на каждом языке.
4. Далее приводятся 6–10 ключевых слов на узбекском, английском и русском языках.
5. Далее основной текст: общий объем текста должен быть не менее 2000 слов.
6. Полный список литературы должен быть приведен после основного текста в алфавитном порядке; ссылки должны присутствовать в основном тексте в формате [1, C.25].
7. Автор несет ответственность за достоверность приведенных в статье доказательств; плагиат запрещен.
8. Рекомендуется цитирование журналов из база данных Web of Science и Scopus.

Requirements of the articles submitted:

1. Articles are accepted in Uzbek, English and Russian and must be prepared in Microsoft Word using Times New Roman font, size 12, single line spacing, with 2 cm margins on all sides. First-line indent is 1.25 cm; text should be justified and word hyphenation/line breaks set to automatic.
2. In the first line on the right: the author's surname, given name and patronymic; in the second line: the author's affiliation, position, academic degree and title, and e-mail; in the third line centered on the page: the article title in bold and uppercase (or bold). These details must be provided in Uzbek, English and Russian.
3. Next, provide an abstract in Uzbek, English and Russian of at least 60 words in each language.
4. Next, provide 6–10 keywords in Uzbek, English and Russian.
5. Next, the main text: total word count must be at least 2000 words.
6. The full list of references must appear after the main text in alphabetical order, and citations should appear in the main text in the format [1, P.25].
7. The author is responsible for the accuracy of the evidence presented in the article; plagiarism is prohibited.
8. It is advisable to include citations from journals indexed in Web of Science and Scopus.